

ZA KUBŁARKI

Lutki

2 2012

Přihot džěci na wustajeńcu „Serbska hola – slědy w pěsku“

Naše aktualne čisło Lutkow je nastało w zhromadnym džěle ze Serbskim muzejom w Budyšinje. Tutón přihotuje tuchwilu wustajeńcu wo serbskej holi, kotraž wotewri so spočatk oktobra. Pozdžišo ma wustajeńca po Łužicy pućować. Smy temu wzali jako nastork za wšelake projekty z džěćimi, kiž chcemy tu předstajić.

Wobsahowe čěžišća:

- rěčne kubłanje: Džěci zeznaja wokabular kołowokoło temy „serbska hola“.
- geografiske kubłanje: Džěci zeznaja region mjez Budyšinom a Choćebuzom.
- stawizniske kubłanje: ratarske žiwjenje něhdy, załoženje Domowiny
- přirodoškitne kubłanje a wěda wo energijowych resursach
- ludowěda: wěda wo Serbach w holi
- hudźbne kubłanje: serbske ludowe instrumenty
- matematicke kubłanje: zaběra z kóstkowanskej hru
- přirodowědne kubłanje: wužitk domjacych rostlinow w holi

Didaktiske doporučenja

1. Rěčne kubłanje

Serbsce wuknjacym džěćom, kiž z wokoliny wuhlowych jamow njepochadžeja, su zwjetša słowa kaž *wuhlowa jama*, *topačowy bager*, *brunica*, *wotbagrowanje* a *wudobywanje brunicy* njeznate. Z nazorosrědkami a na tutu temu wusměrjenymi projekty wone tute zeznaja. K tomu słušeja tež zapřiheća z industrie: *milinarnja*, *milinowód*, *wuhlo*, *brikety* a *wuhenje*. Pomjenowanja socialnych zjawow, kiž w zwisku z wotbagrowanjom nastawaja, kaž na př. *přesydlenje*, *zničenje wsow* a *narodnosť*, su wažne za spóznać towaršnostnych zwiskow w regionje. W aktualnym čisle Lutkow (str. 7–11) namakaće mały słowničk. Wudospoćnić móžeće tutón z pomjenowanjemi z přirodowědného wobtuka kaž na př. *holanski lěs*, *bahno*, *zela*, *čapla*, *wjelk* a *ješčelca*. Składnosć, tutón wokabular z džěćimi wobjednawać, móže być busowy wulět (na př. zakónčaca jězba) z džěćimi k Bjerwałdskemu jězorej. W Delnim Wujězdze přijimuja sobudžětačerjo safarijoweho rewěra runje w lěčnym a nazymskim času často tež pěstowarske skupiny na safarijowe wjedženje. Při tym wopytuja z nimi tež wuhladnišćo při jězorej, z kotrehož skića so wuběrný wid na Hamorsku milinarnju.

2. Geografiske kubłanje

Wobrazowa stawizna w Lutkach (str. 7–11) podawa džěćom zakładne informacije wo serbskej holi. Witko přewodźuje džěci na wulěće do srjedźneje Łužicy. Stawizna hodži so jako nastork k rozmołwje wo swójskich dožiwjenjach a k zeznać geografiskich wobstejnosćow.

Rozjasńće jim z globusom zemsku kulu a pokazajće jim Europu a Němsku. Po tym pokazajće jim na karće (hlej, Lutki 3/2011) Hornju a Delnju Łužicu a znate geografiske dypki, kaž na př. hdže bydla, hdže je pěstowarnja, hdže staršej džěłataj atd. Tak so džěćom najlěpje wuwědomi, hdže serbsku holu, kotraž saha wot Wojerec hač do Mužakowa, namakaja.

Pisanosć serbskeje hole zeznaja džěći při hraću kóstkowanskeje hry, kiž smy tutomu wudaću Lutkow připožili. Nadawki hry spěchuja nałožowanje wědy a kmanosćow w hrajkanskej formje. Nimo toho wotkrywa so jim z pomocu informacijow a wobrazow nowa wěda wo dwurěčneje Łužicy.

3. Stawizniske kubłanje

Wobrazowa stawizna wobsahuje wopyt Nepilic dwora. Scena móže być nastork k temje „Žiwjenje něhdy“. Wopytajće z džěćimi muzej abo stary burski statok a wobhladajće sej stare graty a twarjenja. Přeprošće sej wowku abo džěda, kiž džěćom wo swojim džěćatstwjem powěda. Snano maće składnosć, džěćom ćežke džěło bjez modernych mašinow w prjedawšim času zbližić (běrny zběrač, picu za skót z kosu syc, zorno mjez kamjenomaj mlěč, šaty z ruku płokać atd.). Hrajće z džěćimi hry, kotrež su w swojim času wowki a džědojo hrali (hlej tež wobalka zady).

K Lutkam připožena kóstkowanska hra tematizuje mjez druhim lětuši jubilej Domowiny. Powědajće džěćom wo tutej organizaciji, kiž wobsteji mjeztym hižo sto lět.

⇒ **Móžne prašenje k tutej temje:**

⇒ **Čehodla je so towarstwo załožiło?**

Pokazajće džěćom lěpšinu organizowanja jednotliwcow k cyłkej z pomocu hrow. Situacije za to wudaja so zwjetša w sporće abo tež we wšědných zaběrach, na př. z hru „Rybarjo, rybarjo, kak hłuboka je woda?“ Na spočatku je jenož jednotliwc, kiž spyta hrajerjow z masu popadnų, štož je ćežko. Na kóncu hry je masa džěći, kiž jednotliwcow z lochkosću popadnje. Abo při slědowacej situaci: Při wuchodžowanju widziće na polu kulowaty walčk słomy abo syna. Jednotliwe džěćo njemóže jón pohibować, cyłej skupinje zhromadnje pak so poradzi, walčk wo někotre metry dale kulčić.

⇒ **Štó přistuša towarstwu?**

Předstajće džěćom ludźi, kiž so w Domowinje angažuja. Pytajće přikłady z wobswěta džěći: na př. chór, w kotrymž staršej spěwatej, abo sportowe zjednoćenstwo nana, abo přeprošće sej džěda, kiž je sobustaw Domowinskeje skupiny. (hlej tež www.domowina.sorben.com).

⇒ **Kotre džěła wukonja Domowina džensa?**

Tež pěstowarske džěći su hižo skutkowanje Domowiny na wšelakich projektach zeznali. Tak bě na př. tójšto džěći we februarje na swójbnjej schadźowance w Chróšćicach abo na lětušej Europeadze. Nimo toho su džěćom materialije znate, kiž wudawa Rěčny centrum WITAJ, jako Domowinje podrjadowana institucija, na př. Lutki, kolenkowe knižki, postery, serbsce synchronizowane filmy, předšulske knihi atd. (hlej tež www.recny-centrum-witaj.de)

4. Přírodnoškitne kubljanje

Wobrazowe hódančko k přírodnoškitej namakaće w Lutkach na str. 14. W pjeć situacijach zwobraznja so wopačne zadžerženje w přírodze. Wobraz móže k rozmyslowanju a diskusiji wo přírodnoškiće přinošować (hlej tež Lutki 1-2008 a 3-2007). Na př. móže scena, kotraž zwobraznja přečisnjenje wotpadkow, być zakład za projekt „Do papjernika – a što potom?“. Dołhi puć wot praweho zarjadowanja do wotpadkowych košow hač k znowazwužitkowanju wotpadkow dawa nastork za zaběru w pěstowarni. Tak zeznaja džěči wšelake družiny wotpadkowych sudobjow a přičiny, čehodla so wotpadki džěla. Na swójskej zahrodze w pěstowarni móže so na kompostowej hromadze dopokazać, kak kuchinske wotpadki tłaja a so pozdžišo jako nowa póda w zahrodce wužiwa.

⇒ **Dalše zaběry z džěćimi k tutej problematice:**

⇒ **Poćežowanje přírody přez industriju**

Wopytajće z lěsnym džělačerjom abo hajnikom zhromadnje lěs. Džěči móža pod nawodom fachowca rostliny přepytować a škody zwěsćeć. Jim so wuwědomja zwisk mjez čistym powětrom a štomom a kotre škody wotplūny awtow a industrije načinja.

⇒ **Naprawy k škitnej přírody w pěstowarni abo doma**

Twarće z džěćimi kukawy abo podajće so na ekskursiju a zlićće kukawy w pěstowarskej wokoliny. Wobkedźbujće hałuzowu hromadu na zahrodze. Kotre zwěrajata so tam chowaja?

⇒ **Wobchad ze zežiwiđtami, z milinu a energijowymi resursami**

Wuslědźće z džěćimi dołhi puć někotrych zežiwiđtow hač k nam do wobchodow. Z toho wuchadźeju zeznaja džěči lěpsinu wužiwanja płodow ze swójskeje zahrody. Wobkedźbujće (na př. z widejowej kameru), kak džěči z wodu a milinu wobchadźeja. Wuhódnoće to a pokazajće na trěbnošć lutowanja. Snano so poradzi, raz jedyn dzeń bjez miliny w pěstowarni wuńć. Pěstowarnja „An der Beke“ blisko Rostocka je tajke eksperimenty z wulkim wuspěchom přewjedla (žórło: Entdeckungskiste, Zeitschrift für die Praxis in Kitas, Juli/August 2012). Pokazajće džěćom tež móžnosće dobywanja miliny z wětra a słónca. Přeprošće sej fachowcow, kiž džěłaja na polu wobnowjomneje energije.

Zawěsće namakaće w přihotach na tute projekty w bjezposrědnej bliskosći pěstowarnje wotpowědnych fachowcow (hajnikow, blidarjow, mechanikarjow tepjenskich a sanitarnych naprawow abo podobne), kiž móža Waše džěło podpěrać. Džěči su hordzi, hdyž maja nana, džěda abo wuja, kiž w pěstowarni wo swojim džěle powěda.

5. Ludowěda

⇒ **Serbske drasty**

W Lutkach 2/2010 smy serbsku narodnu drastu štyrjoch regionow předstajili. Tam namakaće tež wumolowane předłhi k tomu. Dalša móžnosć je, jedne džěčo regionalnu drastu pěstowarskeho regiona woblec a tutu z drastu drugeho regiona (pak na fotach, jako klanku abo drastu, kotraž so dalša holca woblec) přirunować. Móžno je tež, zo so přeproso hoto-wańča do pěstowarnje, kiž džěćom drastu pokazuje.

⇒ Serbske powěšće

Powěšćowej figurje lutka a wódneho muža znaja džěci z kolenkowych knižkow, na př. „Džowka wódneho muža“ a „Pokład lutkow“. Dalše pokiwy k serbskim powěšćam namakaće w Lutkach 1/2012. Pola nas w RCW skazać móžeće sej tež plakaty z ilustracijemi Měrćina Nowaka-Nječhorńskeho „Wo zmijach a plonach“, „Wo připołdnicach a džiwich žonach“, „Wo lutkach a palčikach“, „Wo wódnych mužach a nykusach“. Tute wobsahuja małe hrónčka a móža so tež za paslenje wužiwać.

⇒ Serbske natožki a wašnjaja

Džěci haja serbske natožki w pěstowarni. Zo bychy džěci tež natožk druheho serbskeho regiona a zeznali, móžeće mapu z wopisowanjami a wobrazami w formacie A3 „Serbske natožki a wašnjaja“ a puzzlaj „Ptači kwas“ a „Camprowanje“ wužiwać. Zběrku kóstkowan-skich hrow, kotraž wobsahuje hry wo serbskich natožkach w Delnjeje Łužicy, dóstanjeće w Rěčnym centrumje WITAJ.

6. Hudźbne kubłanje

⇒ Džěci zeznaja serbske spěwy a basnje wo holi a k wobsahowym čezišćam

Ze spěwnika: Stup dale,

LND Budyšin 1993, ISBN 3-7420-0956-7

Rola a pola
Zeleny štwórtk
Pčokki na lipje
Jahodki su zraće

Ze spěwnika: Towaršny spěwnik,

LND Budyšin 2009, ISBN 978-7420-2131-1

Chcył něhdy w holi Mužakec

Ze spěwnika: Mjetelčka,

LND Budyšin 1984, Skaz. č. 1/401/84

Džensa džemy do lěsa
Zaječk
Ty pak dži
Bačony

Ze spěwnika: Spěwajće, so radujće,

LND Budyšin 1995,
ISBN 3-7420-1619-9

Moje huslički
Žnjowa rejka
Běry zběrali

Ze spěwnika: Kikerahi, biło je tři,

LND/RCW/Zatožba za serbski lud, Budyšin 2004,
skaz. č. P-0/22-04-1

Čumpate creje
Hanka w pjecy
Namakał sym huslički
Gorňko na wawkowanje
Lěčo
Bačon
W hajku
Hódančko
Kupać so!
Budu hórnik
Hriby

Zajimawy za džěci je tež projektowy džer k temje „Serbske hudźbne instrumenty“. Serbski ludowy ansambl poskičuje k tutej temje program „Wot dudam k tarakawje“. Prašejeće so w redakciji Lutkow za kontaktom k jednotliwym hudźbnikam, kiž bychy džěćom serbske instrumenty předstajili. Tež k rejowarskim pedagogam móhli Wam kontakty sposrědkować.

7. Matematiske kubljanje

⇒ **Kóstkowanska hra skića mnoho matematiskich zwučowanjow:**

geometrija: forma kóstkí, kruh, štyríróžk, kwadrat, tříróžk

ličenje: zličenje wóčkow na kóstce, zličenje polow, aděrowanje wóčkow

ličbniki: jedyn, dwaj, tři ...

8. Přirodowědne kubljanje

W Lutkach 1/2012 smy so zaběrali z rostlinami a zwěrjatami ze žiwjenskeho wobłuka łuka. Pčotki a insekty słušeja k tematicke wo holi, dokelž su tež tu pčotarjo hač do džensnišeho jara aktiwni. Fachowy material „Insekty a pawki“ z mnoho pisanymi fotami za džěto w pěstowarni a zakładnej šuli móžeće sej po prózdnninach w Rěčnym centrumje WITAJ skazać. W holi rozšěrjene rostliny, kaž na př. holanske jahodki, hriby, chójny, bozanka, móža być wuchadžišćo za zaběry z džěćimi:

⇒ **Holanska kuchnja**

Wopytajće z džěćimi pčotarja. Wužiwać za přihot tež poslednje wudaće Lutkow, w kotrymž smy nadrobnje wo pčotkach a čmjeťach rozprawjeli. Zběraće a sušće z džěćimi zela, na př. kamilki, kopřiwu, lipowe kćenja, za čaj. Spřihotujće sej zelowu solotej z mlóčow a młodych kopřiwow. Zběraće z džěćimi rostliny a spřihotujće sej postajenske kartki. Tema „hriby“ hodži so tež wuběrnje za zhromadne džěto ze staršimi, hač na staršiskej zhromadźiznje abo na wulěće ze staršimi.

⇒ **Barba z přirody**

Nětko w lěcu skića nam přiroda mnoho móžnosćow k eksperimentowanju. Zaběrajo so z temu „Žiwjenje něhdy“, jako wužiwachu so k barbjenju přirodne maćizny, chcemy tu někotre móžnosće pokazać, kak móhli so přirodne barby z rostlinow zdobyć.

Barby hodža so wužiwać za barbjenje jutrownych jejkow, wołmy, płatu abo cyle jednorje za molowanje ze šeršćowcom abo – z tróšku lěpkom změšane – jako porstowa barba.

Někotre rostliny jara sylnje barbja. Tuž radžimy we fali a w rukajcach džětać.

Přirodne barby spěšnišo wusmanja hač chemiske. Hdyž zbytnje rostlinske džěle sušiće, móžeće je pozdžišo zaso za připrawjenje noweje čerstweje barby wužiwać. Přidaće-li barbam tróšku kisała, so wone dlěje dźerža.

⇒ **Metody, barbu z rostlinow zdobyć:**

Truhanje

morchej

Wumyjemy a truhamy morchej. Přidamy něšto wody a změšamy. Ze łžicu wotčerpamy nahromadźenu oranžowu jušku.

Warjenje

mlóč, brěza, cybla, čerwjena rěpa, malwa, šiplenki, čerwjeny kať, čorny čaj, spinat

Rostlinske džěle wumyjemy a rozkrajemy. Přidamy wodu, tak zo nastanje wusmuž. Tutón warimy něhdže 10 mjeńšin při srjedźnej temperaturje a jón stajnje zaso přeměšamy. Po tym damy jón wustudnyć. Na kóncu přelijemy wusmuž přez křidu. Doporuča so, najprjedy z hrubej křidu džětać a potom hišće raz z drobněj křidu. Barbu skladujemy najlěpje w škleńčkach.

Wutłóčenje

holanske jahody, truskalcy, černjowki

Přetłóčimy rozkraté plody z widličku přez stabilnu křidku do šklě.

Namočenje

cybla, skora worješiny, skora granatowca, hable wólše

Naparimy rostlinske džěle z wodu a wostajimy je jedyn do dwaj dnjej stejo. Po tym wotcydžimy barbu přez křidku.

žórta:

Dorit Berger, Färben mit Pflanzen – Färbepflanzen, Rezepte, Anwendung, Ökobuch Verlag und Versand; 2006
www.spielzukunft.de
www.labe.de/zzzebra

⇒ **Kotre rostliny so za barbjenje hodža?**

džěl rostliny	čas žnjow	barba
młode hable wólše	nalěčo, před wubiwanjom lisća	bruna/čorna
stare hable wólše	nalěčo	žołta
lisćo młóča	nalěčo	žołta/zelena
lisćo wólše	nalěčo	zelena
łopjena zdžera	nalěčo	čerwjena
lisćowe łopjena brězy	lěčo	swětłožołta/brunozelena
plody holanskich jahodow	lěčo	fijałkojta
plody truskalcow	lěčo	čerwjena
plody černjowkow	lěčo	módročerwjena
lisćo kwity	lěčo	swěttobruna
lisćo worješiny	lěčo/nazyma	zelena
majron, cyła rostlina	w času kćenjow	róžojta/čerwjena
połon, cyła rostlina	lěčo	žołta/zelena
młode lisćo běrnaw	lěčo	ćmoloželena
kćenja kostrjanca	lěčo	šěromódra/módra
lisćo klona	nazyma	swětłožołta/brunozelena
čerwjeny kał	nazyma	čerwjena
špinat	lěčo/nazyma	zelena
cybla	lěčo/nazyma	bruna
skora worješiny	nazyma	bruna
plód šiplenki	nazyma	čerwjena
malwa	lěčo/nazyma	čerwjena
čerwjena řepa	lěčo/nazyma	čerwjena
morchej	lěčo/nazyma	oranžowa
skora granatowca	nazyma	čornobruna
zwjadnjene lisćo běrnaw	nazyma	čornobruna

Hry wowkow a džědow

Łapanje sćina

Při słónčnym wjedrje zestupaja so hrajerjo do porikow. Stajnje jedyn partner postaji so jako łapar. Druhi je běhar, kiž na komando „Na městna, hotowe, start!“ před łaparjom čeka. Tutón pak spyta na jeho sćin stupić. Poradži-li so jemu to, sej róli wuměnitaj.

Bačon a žaby

Jedyn hrajer je bačon. Wšitcy druzy su žaby. Bačon skaka abo steji jenož na jednej nozy. Wokoło njeho zesydaja so žaby do čapawki. Nadawk bačona je, sej žabu popadnyć. Hdyž je žabu popadnył, wuměni sej z njej rólu.

Kamjeń zboža

Material: škleńčane abo drjewjane kulki, jedyn tróšku wjetši „kamjeń zboža“, kryda abo powjaz

Na zemju namoluje so z krydu abo wukładže so z powjazom kruh z přeměrom něhdže štyrjoch do pjeć metrow. Dosrjedź kruha połoži so „kamjeń zboža“. Hrajerjo sydnú so wokoło kruha a kóždy dóstanje jenak wjele kulkow. Jedyn po druhim spyta nětko swoju kulku tak blisko kaž móžno ke kamjenjej zboža kulić. Běchu wšitcy na rjedže, smě sej hrajer, kotrehož kulka najbliže při kamjenju zboža leži, wšitke kulki z kruha wzać. Hra so skónči, hdyž přeni hrajer žane kulki wjacje nima. Hrajer z najwjace kulkami je dobył a dóstanje jako myto „kamjeń zboža“.

Lutki – 11. lětnik, wuchadźa 4 króć wob lěto
cyłkowne zhotowjenje: Domowina – Zwjazk Łužiskich Serbow z.t.,
Rěčny centrum WITAJ
hlowna zamołwita: Silwija Wjerjacyňa
fota: Helgest, Jurij (titul), str. 5, 6, 7 RCW
Rěčny centrum WITAJ, Póstowe naměsto 3, 02625 Budyšin,
telefon:(0 35 91) 55 04 00, e-mail: witaj-bautzen@sorben.com